

Terrorism muutuvus maailmas

Rein Tammsaar

Välisministeeriumi poliitika planeerimise osakonna büroodirektor, Tartu Ülikooli politoloogia doktorant

Tulevastest julgeolekuriskidest ja kehtivast ohuanalüüsisist lähtudes peab Eesti terrorismivastasele tegevusele senisest rohkem tähelepanu pöörama.

Kuigi võitlus terrorismi eri ilmingutega on kestnud juba mitu tuhat aastat, võib siiski väita, et ühest aktsepteeritud arusaama, millise fenomeniga on tegemist, ei ole. Aastail 1980–2001 on sooritatud üle 4000 terroriakti, mille tulemusel on hukkunud rohkem kui 6000 inimest. See arv kasvab pidevalt.

Paradoksaalne, kuid samal ajal lähevad ekspertide hinnangud maailmas üha leviva vägivalda ja fundamentalismi põhjuste kohta lahku, nagu ka ÜRO liikmesriikide arvamused terrorismi definitsiooni suhtes. Vägivald ja terrorismi poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete või religioosete eesmärkide saavutamiseks kasutavad ning oma tegevust globaalseks muuta üritavad jõud on saanud koondnimetuse globaalne terroristlik võrgustik. 11. septembri pretsedenditu mastaabi, sügava sümbolise tähenduse ja ulatusliku järelmõjuga terroriaktid lõpetasid külma sõja järgse ajastu rahvusvahelistes suhetes ning alustasid uut, mille keskmes on USA välja kuulutatud ja maailmas erinevalt tõlgendatav sõda rahvusvahelise terrorismiga. Sõja senine käik ning võidukatele Afganistani ja Iraagi kampaaniatele järgnenud raskused on aga näidanud, et tulevikuperspektiivis tagab tõhusa terrorismivastase tegevuse otsese sõjalise sekkumise kõrval laiaulatuslik rahvusvaheliselt koordineeritud tegevus. Oma panuse terrorismivastase koalitsiooni jõupingutustesse on andnud ka Eesti, tuues uue sõja altarile esimesed ohvrid Bagdadis haavatud sõdurite näol.

Kui kahe ideoloogia ja süsteemi 74 aastat kestnud vastasseis kulmineerus N Liidu lagunemisega 1991. aastal, siis kaasnes sellega laiaulatuslik eufooria. Mitmed asjatundjad ennustasid uue ja parema ning turvalisema, liberaalse demokraatia väärtuste ümber koonduva maailma teket. Siiski oli gigantide võitluse varjus ja osalt ka nende endi toetusel juba aastaid arenenud ja muteerunud uus oht – rahvusvaheline terrorism.

Terrorism kui välispoliitiline vahend – riiklik sunniviisiline diplomaatia või riikide ja/või valitsuse ja teisitimõtlejate vaheline (varju)sõja liik – on käesoleval ajal maailmas pigem taandumas. Saabumas on aga globaalse terroristliku võrgustiku käsutuses olevate ning "püha" eesmärgi täitmisele programmeeritud ilmetute amatööride ajastu, kelle taga seisavad mitmesugused jõud. Rahvusvahelistel organisatsioonidel ja riikidel seisab alles ees tõhusa kõikehõlmava strateegia leidmine globaalse terrorismi ennetamiseks ja tõkestamiseks. Mis on sel kõigel pistmist Eestiga? Eesti viimase 12 aasta areng – Euroopa Liidu ja NATO liikmeks saamisega kaasnev julgeolekuparadigma muutus, taustaks USA juhitud ja üha ägenev globaalne terrorismivastane sõda – lubab väita, et mainitud faktorite võimalike mõjude ja tagajärgede kaardistamise ja lahtimõtestamisega tuleb Eesti institutsioonidel tegelda tulevikus üha rohkem. Sellepärast on oluline omada ülevaadet sellest, mida kujutab endast fenomen, mida nimetatakse rahvusvaheliseks terrorismiks.

Terrorismi lätted

Sõna "terrorism" on tuletatud ladinakeelsest sõnast *terror* ('ehmatuse, hirm, füüsiline vägivald, õud') ning seda kasutati Suure Prantsuse revolutsiooni ajal. Siis mõisteti sõna *terreur* all revolutsioonivastases tegevuses kahtlustatavate suhtes vägivalda- ja repressiooniderohket korda, mille

kehtestas Rahvapäästekomitee (*Comité de salut public*) aastail 1793–1794 ning mille käigus hukkus kuni 40 000 inimest.

Siiani ei ole olemas terrorismi ühest definitsiooni, käibel olevaid või piirkonniti aktsepteeritud variante on eri andmeil kahesaja ümber. Terrorismi defineerimise raskused on seotud eelkõige kolme asjaoluga: sõna erineva tähendusega ajaloo jooksul, külma sõja aegse käsitlemisega propagandasõjas ning riikide tahtmatusega saavutada üheselt mõistetav ja siduv õiguslik lahend ÜRO egiidi all. Siiski võib välja tuua teatud suundumuse nimetada terroriaktiks poliitiliste või teiste eesmärkide saavutamiseks konventsionaalsete või valimatute (asümmeetriliste) relvadega mitteriiklike organisatsioonide või üksikisikute sooritatud vägivaldaakti või sellega ähvardamist, mis külvab hirmu ja on suunatud eelkõige tsiviilisikute, aga ka infrastruktuuri vastu.

Rahvusvaheline terrorism on pigem koondnimetus, iseloomustamaks eri suunitlusega terroristlike gruppide ühe riigi piiridest välja kasvanud ja sageli koordineeritud tegevust. Terrori all mõistetakse eelkõige riigi läbiviidavat vägivalda (oma kodanike suhtes), terrorismi all aga gruppide, sektide, liikumiste ja teiste mitteriiklike organisatsioonide ja ka üksikisikute toime pandud vägivaldaakte. Kuna eri riikides mõistetakse või tahetakse mõista terrorismi all erinevaid nähtusi, siis sellest ja erinevast ohuanalüüsist tulenevalt on ka suhtumine terrorismivastasesse tegevusse riigiti erinev. Näiteks USA-s ja mõnes Kesk-Aasia vabariigis nimetatakse terrorismi vastu suunatud jõupingutusi terrorismivastaseks sõjaks, Euroopas aga pigem võitluseks. Terrorismivastast võitlust on nimetatud ka kolmandaks või neljandaks maailmasõjaks, number varieerub sõltuvalt sellest, kas külma sõda pidada kolmandaks maailmasõjaks või mitte (Jenkins 2003, 15–27).

Tänapäeva terrorismi peamisteks ideoloogilisteks allikateks tuleb pidada Suurt Prantsuse revolutsiooni ning 19. sajandi keskel Venemaal tegutsenud revolutsioonilisi ja anarhistlikke liikumisi, kes kasutasid oma ideede levitamiseks ja eesmärkide saavutamiseks terroristlikke meetodeid. Terrorismi areng enne Esimest maailmasõda Euroopas tõi kaasa sellise nähtuse nagu riikliku toetusega terrorism. 20. sajandiga kaasnes aga kõige mastaapsem terroriajastu fašistliku Itaalia, Saksamaa ja kommunismi poole püüdleva N Liidu kehtestatud totalitaarsete režiimide näol, mis hoidsid hirmus ja hukkasid teisitimõtlejate eest miljoneid inimesi.

Uue terrorismi tärkamine

Pärast Teist maailmasõda alanud külm sõda oli ennekõike varjatud sõjategevuse tanner (Sederberg 1989, 120–124), sest avalik konflikt oleks võinud olla katastroofiliste tagajärgedega. Aastakümneid kestnud varjatud sõjategevuse ajal upitasid mõlemad pooled jalule ja sponseerisid mitmeid poliitilisi režiime ja liikumisi, valmistades ette tuhandeid iga masti partisane, vastupanuvõitlejaid, terroriste, separatiste, natsionaliste. Tihti kasutati ühiskondade destabiliseerimiseks palgamõrtsukate teenuseid.

Samal ajal kasvas ühiskondades protestilaine, rahulolematuse ning hirmu homse päeva ees, mis väljendus erinevate usuliidrite, apokalüptiliste prohvetite, usupuhastajate, sektide, paramilitaarsete organisatsioonide ning teiste tihti vägivaldseid meetodeid kasutavate

rühmitiste ja gruppide poolehoidjate ja liikmete arvu kasvus (Karsson 2003). Paljude mainitud liikumiste või gruppide eesmärk oli taastada idealiseeritud harmooniline ürgaegne ühiskond – moslemite puhul *umma*, usklikte algupärane ühendus, ameeriklaste puhul aga esiisadest usurändurite sektantlik ühendus, mida nähti tõelise rikkumata ameerika kultuuri algrakuna. Juutide jaoks on see ainuõigus nende põlisele pealinnale ja õigustatud sõda palestiinlaste vastu (Juergensmeyer, 2002, 45), kristlaste puhul püüdlus panna algus 1000-aastasele jumalariigile, et kiirendada Jeesuse uut tulekut maale. Seejuures nähti tihti religiooni panatseana kõige kurja, kõigi isiklike, ühiskondlike ja riiklike probleemide vastu. Siinkohal tuleb tunnistada, et kuigi viimasel ajal on maailma tähelepanu keskpunktis – ja ilmselt õigustatult – islami äärmuslik fundamentalism, siis kontseptuaalselt ei erine see fenomen drastiliselt teistes religioonides ja kultuurides toimuvatest samalaadsetest radikaliseerumisprotsessidest. Tasandamiseks teed kristlikule, juudi, sikhide või moslemite ideaalühiskonnale, kasutatakse vägivalda ja rõhumist teisitimõtlejate vastu, sealhulgas valitsuste vastu, kui midagi täiesti legitiimset ja ratsionaalset, mis võimaldab saavutada ülimald (pühi) eesmärke. Loomulikult on iga religiooniga seotud rikkalik ajalugu ja terve kiht traditsioone, tõekspidamisi ning sotsiaalse käitumise mudeleid. Pärast 11. septembri terroriakte on poliitilise vägivalda ja terrorismi teemadel ilmunud hulgaliselt artikleid, mille teaduslik väärtus on ebaühtlane. Osa autoreid süüdistab globaalses terrorismis islamit ning ei tee vahet religiooni kui terviku ning selle voolude ja äärmuslike vormide vahel. Selline seletus tundub olevat ebapiisav ning sellega on raske nõustuda.

Religioosne terrorism

Nagu juba mainitud, lähevad mitmete poliitilise vägivalda ja terrorismi ekspertide hinnangud rahvusvahelise terrorismi kui nähtuse iseloomustamisel lahku. Kokkuvõtlikult võiks neid jagada kaheks suuremaks grupiks, jättes kõrvale kolmanda lähenemise, mille järgi islam on terrorireligioon.

1. Rahvusvahelise terrorismi taga olev koondjõud on islami kui religiooni äärmuslikum vorm – islami radikaalne fundamentalism. (Äärmuslikem selle teooria pooldaja Reuven Paz leiab, et vägivalda taga on islami terrorism, mis on alustanud globaalset pealetungi Läänele, sundides viimast end kaitsma. Selline lähenemine ei erine eriti juba mainitud islami kuulutamisesest terrorireligiooniks.) Rahvusvahelise terrorismi taga olev jõud on pigem islamistlik ideoloogia, mis on üks tänapäeva islami kolmest suuremast voolust.

Islami sõdalased on sajandite jooksul vallutanud maid Indiast Hispaaniani, arendades samal ajal kunsti, arhitektuuri, arstiteadust, astronoomiat ja teisi teadusi. Kuni 13. sajandini ei tundnud islamimaailm oma arengus ühtegi tõsist tagasilööki, mis võimaldas sajandite jooksul kinnistada kontseptsiooni, et islam on kolme Lähis-Ida religiooni – kristluse, judaismi ja islami – täiuslikum ja lõplik versioon. Siiski tulid 13. sajandist eelkõige läänemaailmast, aga ka Tšingisiidide impeeriumi näol esimesed väljakutsed, kuid lõpuks saatuslikuks saanud üleolekus ei pööranud neile eriti tähelepanu. Alles pärast Napoleoni edukat Egiptuse kampaaniat ja suure osa islamimaailma sattumist kristlaste valitsemise alla hakati esitama küsimusi. Mis juhtus? Miks on jumal meid hüljanud?

Nüüdisaegse islami kriis seisnebki eelkõige keskaegse edu ja tänapäeva viletsuse kontrastis. Üle poole vaesuse piirist allpool elavaist maailma elanikest on islami usku. Poliitiline

ebastabiilsus, nõrk majandusareng ja korrupsiooni kõrge tase, lühike eluiga ja madal haridustase iseloomustab enamikku islami riike. Mainitu tagajärjel on islami maailmas eriti teravaks muutunud sisemise kurnatuse ja jõuetuse tunne ning üha selgemini tajutav väline interventsioon. Osalt kirjeldatud tegevuse tagajärjel, osalt Iraani revolutsiooni ajalise kokkulangemise tõttu nn ideoloogiate surmaga, kus mõlemad rivaalitsevad ideoloogiad – kapitalism ja kommunism – olid end üha vaesuva ja hääbuva mõjuvõimuga islamimaailma jaoks devalveerinud, hakkaski maailmas esile kerkima uus jõud, siiani kõrgeim religioosse terrorismi vorm – islami äärmuslik fundamentalism (mida nimetatakse ka islamismiks). Religioossetes ringkondades seletati, et jumal on islami usklikelt pilgu ära pööranud, sest nad pole piisavalt head usklikud. Siit algas nn traditsioonilise (mis tegelikkuses ei ole isegi arhailine islam, vaid varasema islami uus tõlgendus) usu juurte juurde tagasi pöördumine. Selle liikumise sisuks oli arusaam, et üksnes "algne ja puhas islam", mida pakub šariaat (islami õigus-, usundi- ja moraalinormide kogu), võimaldab taastada jumala soosingut ja seega islami uue õitsengu.

Näiteks uus islamistlik Iraani režiim toetas 1980. aastail mitmes riigis rühmitisi, kes tahtsid jalule seada analoogilist teokraatlikku süsteemi, sest see tundus tuhandeile rahulolematuile inimestele olevat ainuke lahendus, kuidas leida tagasitee muistse sära ja kuulsuse juurde (Lewis 2003). Juba varem levima hakanud mitmed Koraani tõlgendused ja "selgitused" süvendasid mainitud meeleolu ja hägustasid arusaamu veelgi. Näiteks Egiptuse päritolu tänapäeva islami tõlgendaja Abd al-Salam Faraj kirjutab oma ülimalt populaarseks saanud teoses "Faridah al-Gha' libah" (inglise keeles "The Neglected Duty"), et Koraanis sisalduvat sõna džihaad (*jihad*) tuleb mõista otseselt sõjana, legaalsed ning rahumeelsed usu edendamise või kaitse meetmed ei ole adekvaatsed (Jansen 1986). Pakistani *Jamiat-i-Islami* religioosse suunitlusega partei vaimne isa Abu al-Ala Mawdudi ja Egiptuse päritolu Sayyid Qutb oma teoses "Religion of Islam" leiavad mõlemad, et džihaad kui sõda on õige vahend tõrjumaks moderniseerimise mõju islami riikides. Mõlemad samastavad Lääne ja USA kultuuri äärmise barbaarsusega. "Barbaarsus, mis eksisteeris enne islamit," ehk *jahiliyya* mõistet hakkasid esimestena Lääne iseloomustamiseks kasutama Rashid Rida ja Maulana Maudoodi, kes seisavad kõrvuti 1930. aastail alanud islami ohustatuse kultust propageerivate islami autoritega. Qutbi jaoks on ususõda ainuke õigustatud tapmise vorm (Worth 2001). Samu tõekspidamisi jagab suurem osa islami äärmuslikest organisatsioonidest ja liikumistest, nagu näiteks *Harakat al-Muqawama al-Islamiya* (Islami vastupanuliikumine) – *Hamas*, *Islamic Jihad* jt.

Niisiis oli 1980. aastate keskpaigaks eri usuliidrite käsutuses juba piisavalt inimmaterjali – ususõdalasi, märtreid –, kes olid neile lubatud usupuhtuse, "õigluse" ja hauataguse paradiisi nimel valmis kõigeks. Selgituseks võiks mainida, et islami traditsioonis suhtleb usklik jumalaga alati ise ega vaja vahendajaid või valitsejaid (näiteks paavst ja kuningas kristlikus traditsioonis). Kuna kaanoneid ei ole, ei saa surm usu nimel olla kanooniliselt reguleeritud ning on iga uskliku enda asi, mis hõlbustab inimeste ärakasutamist. Kontseptuaalselt vormiti "meie ja nemad" mõistest uue religioosse vastasseisu eraldusjoon. Nemad on selles kontekstis "uskmatute" ja "saatana laste" sünonüüm, olgu see siis Lääs ja sionistlik internatsionaalislami äärmuslaste jaoks, amoraalne äraostetav valitsus kristlike fundamentalistide jaoks või araablaste suhtes järeleandlik Iisraeli juhtkond juudi radikaalide jaoks (Iisraeli peaministri Yitzhak Rabini mõrvanud Yigal Amir: "Ma ei kahetse midagi, tegutsesin üksi ja jumala käsul" (Hoffman 1998, 87). Oma osa mängis sügav pettumine, mis

tabas mitmeid riike kolonialismi ikke alt vabanemise järel, kui selgus, et kuigi rõhujad olid lahkunud, ei suutnud vabanenud rahvad ise heaoluühiskonna ega mitmel pool isegi koloniaalajastu taset saavutada. Mainitud asjaolu pandi samuti kibestusest tingituna endiste kristlike kolonisaatorite ja nende diskrimineeriva poliitika süüks ning see tõi kaasa uue pettumislaine riikide korrumppeerunud valitsejate ja nende Lääne partnerite suhtes. Globaliseerumise negatiivsed mõjud üha vaesuvatele riikidele, moderniseerimise ja amerikaniseerumise õonestavana tunduv mõju traditsioonilistele väärtustele, saatanliku (pop)kultuuri pealetung ning majanduslik ekspansioon olid paljude inimeste silmis seotud eeskätt kristliku Läänega, kelle vastu tuli alustada püha sõda kõigi olemasolevate vahenditega (Wilkinson 2003, 121–125).

Selline mõtteviis toetus ka islamimaailma vastasuse ja ebaõigluse kvintessentsiks peetavale Iisraeli–Palestiina konfliktile, milles USA (aga ka näiteks Türgi) toetab siiani selgelt Iisraeli.

Islamism kui uus ideoloogia

Teise lähenemise järgi on islami äärmuslik fundamentalism ehk sõjakas islam (*militant islam*) pigem ideoloogia kui religioon (Ignatenko 2000). Islamism on selle arvamuse pooldajate (seda koolkonnaks nimetada ei oleks ehk õige) arvates nii põhjus kui ka tagajärg, mis võimaldab nimetada seda fenomeni ideoloogiaks. Üks tsiteeritumaid ja kindlasti vastuolulisemaid selle arvamuse pooldajaid on mees, kes hoiatas USA-d 11. septembri eest, Daniel Pipes ("In the Path of God," 1983), kelle määramine George W. Bushi poolt 1. aprillil 2003 USA Rahuinstitiudi juhatuse liikmeks kukkus protestilaine ja lõpuks ka Senati vastuseisu tõttu läbi (Muwakkil 2003). Võib eitada Pipesi arvestatavust akadeemilises maailmas ning nimetada tema vaateid proiisraelikeks, kuid tuleb tõdeda, et tema mõju USA Lähis–Ida poliitikale ja retoorikale terrorismivastase sõja kontekstis on märkimisväärne. Pipesi järgi jaguneb islam kolmeks suureks tiivaks ehk vooluks:

1. Ilmalik islam tõdeb, et kuigi islami pärand on äärmiselt hinnaline, tuleb selle ühiskondlikku arengut reguleeriv osa välja jätta ning pühenduda Lääne ühiskondliku süsteemi kopeerimisele. Šariaat kui juriidiline süsteem tuleb kõrvale heita kui tagurlik ja islami riikide arengut takistav. Näiteks tuuakse Türgit, millest on saanud sekulaarriik (1923–1938 tegeles Türgi riigi ja islami moderniseerimise ja reformimisega Kemal Atatürk).
2. Reformism väidab, et islam ja Lääne elustiil ei ole vastuolus ning on kombineeritavad. Läänest tuleb võtta parem, ent probleem seisneb selles, et islamimaailm ei ole oma saavutusi kasutanud, Lääs aga kasutas need oskuslikult ära ajaloo vältel. Seega, valides ühe või teise Läänes levinud idee või institutsiooni, valitakse tegelikult iseenda unarusse vajunud saavutuste seast.
3. Islamism (äärmuslik fundamentalism ehk sõjakas islam) on kolmas reageering islami rolli hääbumisele maailmas, mida omakorda iseloomustavad kolm peamist eripära:
 - a) šariaadi radikaalsema tõlgenduse kasutamine ja sellest kinnipidamine,

- b) kõikvõimalike Lääne mõjude eitamine ja nende vastu võitlemine,
- c) religiooni transformatsioon ideoloogiaks.

Islamismi mõjuvõim maailmas kasvab, kuid see ei ole ikka veel ületanud kriitilist massi. Tinglikult võiks islamismi agressiivset pealetungi kahele teisele mõõdukamale islami voolule nimetada ka kodusõjaks, sest peamine rünnakuobjekt on esmajärjekorras läänelike ideede kandjad, valitsused ja sümbolid islami maailmas ja alles siis Läänes (Lewis 2003, 2–28). Paradoksaalne, et eitades mis tahes Lääne mõju, on radikaalse islami pooldajad märkamatu üle võtnud mitmeid Lääne saavutusi ning kasutavad erinevaid institutsioone, nagu näiteks ajatollah Homeini Iraani Vabariik, kus on konstitutsioon, parlament ja teised lääne institutsioonid.

Järelliite *-ism* kasutamine sõnas islamism määrab selle nähtuse ideoloogilise sisu. Pipesi järgi on islamism kaitsemehhanism ehk reaktsioon, meie ajastu radikaalsete utoopiliste ideede nüüdisversioon, mille eelkäijad on marksism-leninism ja fašism. Uus ideoloogia põhineb tahtel luua uus kindel kord – ülemaailmne šariaadi seaduste järgi elav totalitaarne ühiskond, kus ei oleks kohta individualismil, pluralismil ega demokraatial.

Islamismi kui radikaalse ideoloogia arengule saab kaasa aidata eelkõige riik ja sellepärast on mitmes riigis islamism varjatud kujul poliitilisest elust aktiivselt osa võttev jõud. Näiteks Egiptuses, Türgis ja Saudi Araabias on see poliitiline opositsioon, Pakistanis, Liibanonis, Malaisias ja Indoneesias aga pigem mõjuvõimas, kuid nähtamatu jõud. Iraanis, Sudaanis ja Afganistanis (kuni USA ja liitlaste läbiviidud eduka sõjalise operatsioonini "Enduring Freedom", mis Talibani režiimi Afganistanis kukutas) võimule saanud islamistid on muutnud terrorismi rahvusvahelise suhete vahendiks oma eesmärkide saavutamisel. Islamisse kuuluvate inimeste seast on islamiste eri andmeil 10–15%, kuid selle vähemuse mõjuvõim ja organiseerimisvõime on suur ja vahendid eriti jõhkrad.

Praeguseks on islamistid taastanud pärast Nõukogude vägede väljaviimist Afganistanist vahepeal raugenud värbamistegevuse ning suurema osa värbamispunktide üle kogu maailma, sealhulgas ka lääneriikides. Viimaste aastate jooksul on islamismi riiklike tugipunktide kõrval jõuliselt arendatud mitteriiklike organisatsioonide võrke, usukoole, medreseid, toetus- ja heategevusfonde. On loodud sidemed teiste terroristlike organisatsioonide, organiseeritud kuritegevuse, narko- ja inimkaubitsejatega. Säärased võrgustikud on hästi organiseeritud, neil on moodsad side- ja krüpteerimisvahendid, uuema põlvkonna relvad ja peaaegu piiramatult inimvaru. Ei saa välistada, et näiteks kahe viimase aasta terroriaktid Bali, Er-Rijadis, Casablancas, Bagdadis, 2003. aasta oktoobris USA administratiivtöötajate ja CIA ametnike vastu suunatud terroriakt Iisraelis, neli plahvatust Türgis ning teised maailma eri nurkades aset leidnud sündmused võivad olla kui mitte otseselt koordineeritud, siis vähemalt kooskõlastatud Al Qaidaga.

Kokkuvõtteks võib öelda, et eraldusjoon mõlema lähenemise vahel on peen ja kohati üpris raskelt tajutav. Kuidas seda suhteliselt uut fenomeni ka ei nimetata – kas religioosseks terrorismiks, rahvusvaheliseks terrorismiks, püha- ja sakraalteroriks (*Holy terror*) (Rapoport 1984, 658–677) või uueks (islamismi) ideoloogiaks –, on see nüüdseks territoriaalsetest piiridest välja kasvanud nähtus, mille üldised iseloomujooned on üha enam sümbolised ja/või globaalsed eesmärgid, äärmiselt vägivaldsed meetodid, totaalse sõja strateegia ja mitmekülgne taktika. Uue vägivaldse voolu liidrite käsutuses on tuhanded ja tuhanded inimesed, kellest saab vajadusel vormida suitsiiditerroriste (Pape 2003, 343–361). Nende

inimeste elu ja surm meenutab osa lavastusest, nende käsutuses on piiramatult aeg ja ainult inimliku fantaasiaga piiratud arsenal ning rünnakuobjektid. Oluline on mainida, et suitsiiditerroristide tsiviilisiku staatus on vaieldav, sest nad ei hooli poliitilistest ega moraalsetest kaalutlustest ning on tegelikkuses ise relvadeks muutunud.

Selge on see, et peamine islamismi tõukejõud on endiselt ideoloogilise relvana kasutatav religioon, mis muudab terroriorganisatsioonide ja nende tegevuse klassifitseerimise äärmiselt raskeks. Näiteks Al Qaida peaesmärgiks on kuulutatud globaalse ususõja algatamine maailmas, mille tulemusel peaks tekkima üks ülemaailmne Šariaadiriik. Samal ajal on eri eesmärke taotlevate gruppide ja organisatsioonide, näiteks *al-Aqsa Martyrs Brigades* (Araabia Natsionalistlik Liikumine) ja *Hamas* või *Islamic Jihad* (islamistlikud organisatsioonid), rakendatav taktika üha enam sarnane, mis muudab religioosete ja poliitiliste eesmärkide kaudu defineerimise aina keerulisemaks. Terrorismivastase tegevuse tõhususe seisukohast on aga ühe või teise terroristliku grupi motiivide lahtimõtestamine ja eesmärkide klassifitseerimine esmatähtis faktor.

Globaalne terrorismivastane sõda

Globaalne terrorismivastane sõda (*Global War on Terrorism – GWOT*) on olnud piiratud Euroopa riikide ja USA senise kogemusega, mis hõlmas eelkõige võitlust nn koduse terrorismi vastu:

vasak- ja paremäärmuslike, separatistlike ning kristlike fundamentalistlike terroriorganisatsioonidega enda territooriumil või riigi kontrollitavatel aladel (White 2002, 74–77; 171–185). Praeguseks on nn sisemise terrorismiga seotud ohud jäänud suuremal või vähemal määral tagaplaanile või marginaliseerunud.

Terrorismi marginaliseerumist ja massihävitusrelvade leviku tõkestamist võibki kitsamas mõttes pidada terrorismivastase võitluse põhieesmärkideks, kui jätta kõrvale isegi kaugemas perspektiivis utoopiline "terrorismi lõplik väljajuurimine" või "poliitilise vägivalga rakendamise ohu kaotamine maailmas" (Holms, Burke 2002, 11). Põlvkondade vahetus, kiiresti moderniseerunud lääneriikide ühiskonnad, suhteliselt tõhus terrorismivastane tegevus ning õigeaegne seadusandluse muutmine vähendasid ETA, Punaste Brigaadide, Musta Septembri, Punase armee, FLQ (*Front de Libération du Québec*), IRA ja teiste terrorirühmitiste võimekust ja tegevusulatust, võimaldades suruda need üldise kriminaalse (terrorismi) tegevuse raamidesse.

Uueks väljakutseks on agressiivsuse ja kiire leviku ning Lääne (USA) vastu suunatuse tõttu kujunenud rahvusvaheline terrorism, mille kõige elujõulisemaks vormiks tuleb tänapäeval tunnustada islami äärmuslikku fundamentalismi – islamismi. USA ja teiste riikide terrorismivastase tegevuse põhidilemma on, kuidas edukalt võidelda islami radikalismiga selle vägivaldsetes ilmingutes ning mitte regenereerida Huntingtoni ideid tsivilisatsioonide kokkupõrkest. Selles kontekstis on äärmiselt tähtis, et islami riikides oleks kindel arusaam, et terrorismivastane sõda ei ole suunatud islami kui religiooni ja maailmavaate vastu. Terrorismivastaste koordineeritud aktsioonide (strateegia) peaesmärk peaks olema globaalse terrorismi tagasisurumine lokaalsele kriminaalsele tasandile. Kui eesmärk saavutatakse, siis vähendaks see oluliselt terroriorganisatsioonide võimekust läbi viia mastaapseid tsiviilisikute, olulise infrastruktuuri ja sümbolse tähendusega objektide vastu

suunatud terroriakte.

Terrorismivastaste aktsioonide peamised eesmärgid ja tegevusvaldkonnad on järgmised:

1) füüsiline hävitamine: suunatud terroriorganisatsioonide liidrite ja terroriakside sooritajate vastu. Põhiline läbiviija on sõjavägi, eriüksused tihedas koostöös luureametitega. Eeldab tihedat rahvusvahelist koostööd ning õiguslike regulatsioonide olemasolu;

2) tõrjumine ja ümberveenmine: suunatud terrorismi riikliku ja üldise rahvusvahelise toetuse vastu, kus peamised vahendid on diplomaatia (läbi poliitika, majanduse, finantssüsteemi, sealhulgas ka propaganda abil), luureametid, politseiüksused, terrorismivastased eriüksused, vajadusel ka sõjavägi. Tihe rahvusvaheline koostöö ning vastava seadusandluse kujundamine ning järjekindel rakendamine;

3) terrorismi baasi ja tekke põhjuste nõrgendamine. Majanduslike, poliitiliste ja finantsmeetmete laiaulatuslik kasutamine. Rahvusvaheline koostöö, koolitus ja arenguabi kõigil tasanditel (Development Cooperation... 2003), kultuuride ja rahvuste vahelise dialoogi ja koostöö edendamine. Vajadusel ka riigiehitus.

Terrorismivastase võitluse ulatust võib vaadelda tinglikult kolmeks jagatuna: strateegiline ehk globaalne, taktikaline ehk regionaalne ja operatiivne ehk rahvuslik (lokaalne) tasand. Tõhus terrorismivastane võitlus eeldab ühel ajal kompleksset tegutsemist kõigil kolmel tasandil ning märksa tihedamat rahvusvahelist koostööd, sealhulgas ka rahvusvahelise õiguse nüüdisajastamise valdkonnas. Kuigi USA läbiviidud sõjalised operatsioonid Afganistanis ja Iraagis näitasid, et GWOT-i sõjaline osa võib olla läbi viidud unilateraalselt, siis konfliktjärgne ülesehitus on ilmselt jõukohane ainult rahvusvahelise toetuse kaasabil ja koostöös.

Rahvusvaheline koostöö ja väljakutsed Eestile

Julgeolekuohtude globaliseerumine aktualiseerib paljud neist ka Eesti jaoks, vaatamata meie rahvusvahelisele seisundile. Eesti rahvusvahelise staatuse tugevdamine võimaldab kaasa rääkida ohtude vastu suunatud poliitika kujundamises. Globaalse terrorismivastase võitluse tulemuslikkuse mõju Eesti julgeolekukeskkonnale on seega märkimisväärne.

Eestist vaadatuna tundus mõni aeg tagasi, et Euroopa Liidu ja NATO liikmesus on kui lokaalne ajaloo lõpp, mis toob kaasa üleüldise heaolu, stabiilsuse ja turvalisuse. Tõesti tuleb tunnustada, et Eesti geopoliitiline asend nihkub Euroopa südamele veelgi lähemale, Euroopa Liidu ja NATO liikmesus tagab Eesti turvalisuse, mis on äärmiselt tähtis iseseisvuse säilitamise seisukohast, vaatamata teatud riiklike funktsioonide delegeerimisele. Teisest küljest tuleb arvestada aga sellega, et NATO Washingtoni lepingu artikkel 5 on kahe poolega medal: olles ise osa kollektiivse kaitse lepingust, ei saa me loota üksnes teiste abile. Tuleb tõsiselt valmistuda selleks, et ka ise vajaduse korral liitlasi abistada ja jagada vastutust, mille nii NATO kui ka Euroopa Liidu liikmesus endaga kaasa toob.

Väikeriigi ja uustulnuka staatus ei võimalda meil hoiduda Euroopa Liidu ja NATO sisestest debattidest ning nõuab meilt aktiivset osalemist nende organisatsioonide kehtivates ja tulevastes töökohustustes, sealhulgas ka sõjaliste ja muude missioonide töös pingekolletes üle kogu maailma. Osalemine on võimalik poliitilise konsensuse ja kindlatele nõuetele vastavate üksuste olemasolul. Teisiti öeldes peab Eesti olema võimeline NATO

ühisoperatsioonides, vajaduse korral ka kollektiivkaitses osalema ja omama selleks väljaõppe saanud ning standardite kohaselt varustatud mobiilseid üksusi (Tiido 2003). Eestil tuleb lähiajal märksa rohkem kaasa rääkida paljudes uutes küsimustes ning maailmapiirkondades, mis võivad ebasoodsates tingimustes panna proovile kogu meie ühiskonna valuläve. Tuleb tunnistada, et Eesti rahuaja abstraktsena tunduva julgeoleku hinnaks võivad olla kümned vägagi konkreetseid Eesti kodanike elud, kes seda siis relvadega või ilma maailma eri piirkondades kindlustavad. Samal ajal võib julgeoleku tagamise või taastamise hind (nagu õpetab ajalooline kogemus), kui seda peaks tegema mingil põhjusel, relvad käes Eestis, olla sadu kordi kõrgem.

Eestilt oodatakse aktiivsemat, hiljuti liberaalse demokraatia teele astunud riikide toetamist, arengu- ja finantsabi andmist ning ametnike koolitust. Ainult Eesti enda proaktiivne poliitika, töökus ja algatusvõime ning kindlad moraalsed põhimõtted aitavad kujundada füüsiliselt väiksest riigist mõjuka ja respekteritud liikme organisatsioonides, kuhu me hakkame peagi kuuluma. Samal ajal meie liikmesus Euroopa Liidus ja NATO-s ei vähenda sugugi Eesti kahepoolsete suhete tähtsust.

Siinkohal tahaks eraldi mainida: Eesti huvides on, et USA ja ühtse Euroopa (Baker 2003) avatud dialoog ja tõhus koostöö areneksid erimeelsustest hoolimata jõudsalt edasi (Euroopa Liidu ja USA suhete kohta vt ka Kagan 2003, Brzezinski 2003).

Eesti on terrorismivastases sõjas oma valiku teinud ning sellega seoses langetanud raskeid ja ebapopulaarseid otsuseid. Globaalse terrorivõrgustiku seisukohast oleme muutunud seega ka ahvatlevamaks sihtmärgiks kui varem. See nõuab täiendavaid riiklikke jõupingutusi ning üha energilisemat koostööd ja infovahetust rahvusvahelisel tasandil. Eesti silmapaistvad isikud, delegatsioonid, esindused välismaal, aga samuti strateegilise tähtsusega infrastruktuur (gaasitorud, elektrijaamad ja võrgud, naftahoidlad, keemiatehased, joogiveevarud, kommunikatsioonid, sh sadamad), välisriikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide saatkonnad ja missioonid Tallinnas, mitmesugused institutsioonid, ministriumid, rahvarohked kohad, transport (laevad, lennukid, (nafta)rongid jne) on objektid, mille puhul tuleks tõhustada julgeolekumeetmeid. Osaliselt on sellega ka tegeldud. Mainitud objektide või isikute julgeoleku ja füüsilise kaitse suurendamine vähendab märkimisväärselt terroriakti toimepaneku võimalusi. Sellise tegevuse efektiivsus rajaneb teiste meetmete kõrval tihedal koostööl erasektoriga ning luureandmete õigeaegsel laekumisel, kiirel töötlemisel ja tõhusal analüüsil.

Terrorismi tõkestamine Eestis

Eesti terrorismivastase tegevuse võib tinglikult jagada kolmeks alaks:

- 1) ennetamine järjekindla rahvusvahelise koostöö ja riigisisese koordinatsiooni ning õigusaktide harmoneerimise ja nüüdisajastamise kaudu;
- 2) tõkestamine eriteenistuste, politsei, piirivalve, kodakondsus-migratsiooniameti jt ametite ning ministriumide tihedas koostöös;
- 3) tagajärgede likvideerimine valitsuse kriisikomisjoni otsuste põhjal ning päästeameti ja kõigi teiste riiklike institutsioonide kaasabil.

Terrorismivastase võitluse edukuse pant on, nagu juba mainitud, tihe infovahetus ja koostöö strateegilisel, taktikalisel ja operatiivsel (lokaalsel) tasandil. Eestis on terrorismivastasesse tegevusse kaasatud äärmiselt palju institutsioone, millest annab põgusa ülevaate joonis.

Joonis. Terrorismi ennetamine ja terrorismivastase tegevuse üldine koordineerimine Eestis

Terrorismi tõkestamist koordineerib riiklikult siseministerium, otseselt vastutab aga kaitsepolitsei, terrorismi finantseerimise vastu suunatud jõupingutusi koordineerib politsei rahapesu andmebüroo, kaasates finantsinspeksiooni, Eesti Panga jt finantsjärelevalve eest vastutavad asutused.

Rahvusvahelise terrorismivastase koostöö koordineerimisega tegeleb välisministerium, kes vajadusel informeerib Eesti riigi jõupingutustest kolleege, partnereid ja liitlasi, raporteerides samal ajal Eesti sammudest rahvusvahelistele organisatsioonidele, sealhulgas ÜRO-le.

Kuigi Eestis pole siiani tuvastatud ühtegi terrorismi või terrorismi finantseerimisena käsitletavat kohtulikku pretsedenti, on riik aktiivselt koolitanud spetsialiste terrorismi tõkestamise alal ning pidevalt uuendanud nende käsutuses olevat instrumentariumi, sealhulgas erivahendeid ja tarkvara. Sihipäraselt on arendatud riigisisest ja rahvusvahelist koostööd ning infovahetust terrorismi ja selle finantseerimise ennetamiseks ja tõkestamiseks, aga samuti nendega kaudselt seotud rahapesu, inimkaubitsemise, narko- ja relvaäri ning organiseeritud kuritegevuse peatamiseks.

Eesti suhtes on kehtivad kõik 12 rahvusvahelist terrorismivastast, ÜRO poolt esmatähtsaks kuulutatud konventsiooni

(<http://www.un.org/Docs/sc/committees/1373/conventions.html>).

Eesti seadused võimaldavad terrorismi tõkestamisele suunatud ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonide (nr 1274, 1363, 1373, 1390, 1455 jne) ja vastavate Euroopa Liidu õigusaktide rakendamist Eestis, kuid samas sellega otseselt seotud käsuliinid, tööjaotus jm nüansid on jäänud kohati välja arendamata või tagaplaanile just sellepärast, et terrorism kui

nähtus Eestis puudub ning kaasnevad ohud on ühiskonnas tervikuna alahinnatud (http://www.un.org/Docs/sc/committees/1373/submitted_reports.html).

Terrorismi tulevik

Kuigi 11. septembri sündmuste järel muutus terrorismi ohuhinnang globaalseks, ei saa siiski väita, et terrorism on 21. sajandi peamine väljakutse. Terrorismivastane tegevus toetub praegu pigem jõudude tasakaalul püsinud ja lõpuks kokkuvarisenud globaalse julgeolekusüsteemi varemtele ning selle edukus sõltub otseselt USA ja teiste globaalsete mängijate võimest luua uus stabiilne julgeolekusüsteem. Rahvusvaheliste suhete ja näiteks religioonide sajanditepikkuse arengu seisukohast on terrorismivastane võitlus üksnes üks mitmesse põlvkonda ulatuvatest prioriteetsetest probleemidest, mis lahendust vajavad. Uued sündmused ja arengud toovad kaasa uusi prioriteete. Pealegi on terrorismivastase võitluse kontekstis Lääne demokraatlik valitsemistsükkel sedavõrd lühike, et selle suutlikkus täies mahus ja järjekindlalt niivõrd pikaajalist protsessi juhtida ja hõlmata tundub küsitav. Teisest küljest tuleb tõdeda, et rahvusvahelise terrorismi taga nähakse tänapäeval arenenud lääneriikide juhtkondades eelkõige islami fundamentalismi vägivaldseid vorme edendavaid jõude. Selline arusaam on tingitud eelkõige sellest, et 11. septembri sündmustega seonduv Usama bin Laden ja islamistlik Al Qaida on kuulutanud USA ja ka Lääne vaenlaseks number üks, üritades laiendada konflikti Lääne ja islami globaalse vastasseisu suunas. Muret tekitab asjaolu, et poliitilise vägivaldaga tihedalt seotud muud terrorismivormid võivad jääda käivitunud terrorismivastase sõja fookusest välja, kuni mõni uus pretsedent nad jõuliselt poliitilisse agendasse tõukab. Näitena võiks tuua suitsiiditerrorismi (Pape 2003, 343) ja kaugemas perspektiivis näiteks biogeneetilise terrorismi vorme (http://www.mod.uk/issues/strategic_context/technological.htm).

Terrorismi seisukohast võiks välja tuua vähemalt neli valdkonda (vt tabelit), mis võivad lähitulevikus hüpoteetiliselt kõige ohtlikumaks osutada, ja kolm algatajate gruppi, kel võib olla motivatsioon ja võimekus mastaapsete aktsioonide läbiviimiseks: üksikisikud, grupid, riigid (Laqueur 2003, 157–159). Tabelis toodud hinnangud on subjektiivsed, numbrid peegeldavad maksimaalset riski ja maksimaalseid võimalikke tagajärgi.

Tabel. Terrorismi ohtlikumad valdkonnad

Terrorismi liik	Läbiviijad	Toimumise tõenäolisus 5-palli süsteemis	Maksimaalsed tagajärjed 5-palli süsteemis	Tõenäolisus Eesti suhtes 5-palli süsteemis*
Marginaalne (kriminaalne)	Üksikisikud	(III)	(III)	(IV)
Küberterrorism	üksikisikud ja grupid, sektid, valitsusvälised organisatsioonid või liikumised	(IV)	(IV)	(IV)
Äärmuslik fundamentalism	globaalsele tasandile pürgivad grupid ja	(IV)	(IV)	(III)

	liikumised, sealhulgas riikliku (varjatud) toetusega			
Riiklik terrorism	eelkõige ebastabiilsed tuumarelvaga või seda taotlevad riigid ning terrorismi varjatult (eriteenistuste kaudu) toetavad riigid	(III)	(V)	(II)

* Selgituseks: kui kahe esimese mainitud terroriliigi oht võib Eesti suhtes olla otsene, siis kolmanda ja neljanda puhul on see lähitulevikus pigem kaudne. Samal ajal on oluline teadvustada, et isegi kaudselt Eestit puudutades võivad mitmed terroriaktid Eesti mastaapi arvestades endaga kaasa tuua riigile katastroofilisi tagajärgi.

Marginaalne (kriminaalne) terrorism – kurjategijate, fanaatikute, antiglobalistide, häkkerite, vaimse puudega, psüühiliste häiretega või tugeva stressi all kannatavate inimeste kokkupuude ning kohati ka mõju igapäevaelule suureneb.

Küberterrorismi võimalused tehnoloogiliselt üha keerulisemaks muutumas maailmas kasvavad. Eelkõige hõlmab see tehnogeensete katastroofide ja sabotaaži läbiviimise tõenäolisust, kuid samal ajal ei saa vähemalt hüpoteetilisel tasandil välistada otsest juurdepääsu sõjaväe ja luure kasutuses olevatele objektidele ja relvasüsteemidele.

Fundamentalismi vägivaldsete vormide areng on ilmselt pikaajaline protsess, mille tulemusi on praegu äärmiselt raske ette kujutada. Võib ennustada, et püha või ususõja katte all leiab aset edasine radikaliseerumine ja terroristlike gruppide koordinatsiooni süvenemine rahvusvahelisel tasandil, eesmärgiga tõkestada moderniseerumise ja globaliseerumisega kaasnevate protsesside levikut mitmes maailma piirkonnas. Samuti nagu jätkuvad katsed vastandada selles kontekstis lääne ja islami kultuuri, traditsiooni ning riike.

Riikliku terrorismi seisukohast on oluline eelkõige massihävitusrelvade leviku tõkestamine, sest läbikukkunud või läbikukkuva riigi puhul on tõenäolisus kaotada kontroll tuuma-, bioloogilise ja

keemiarelva üle suhteliselt suur. Kriisiga võib samuti kaasneda kiusatus mainitud relva kasutada ja ebaadekvaatne hinnang kasutamise tagajärgede suhtes.

Antud seisukohtade esitamise näol ei ole tegemist katsega vaidlustada terrorismi ennetamise, tõkestamise ja tagajärgede likvideerimise vajadust kõigi selleks olemasolevate vahendite ja meetmetega, sest tegemist on äärmiselt vägivaldse, inimvaenuliku ja ohtliku nähtusega. Pigem võib seda vaadelda kui hoiatust, mille on väidetavalt sõnastanud kunagine Briti peaminister Winston Churchill: "Kindralid valmistuvad alati eelmiseks sõjaks."

Koos terrorismi vastu

Terrorism ei ole ühe põlvkonna probleem. Lähiajal võib oodata suitsiiditerroristide tegevuse hoogustumist, tulevikuperspektiivis on terroristide jaht improviseeritud suure purustusvõimega ja massihävitusrelvade järel endiselt aktuaalne. Terrorismivastase võitluse edukuse seisukohast on äärmiselt vajalik lülitada lühiajaliste sõjaliste eesmärkide saavutamise kõrval terrorismi ennetamisele ja seega potentsiaalsete terroristide juurdevoolu tõkestamisele, mis eeldab terrorismi vormide, liikide ja põhjuste adekvaatset analüüsi ja

rahvusvaheliselt aktsepteeritud koordineeritava tegevusprogrammi – strateegia – integreerimist uude julgeolekusüsteemi. Vaatamata mitmetele tagasilöökidele, on kaugemas tulevikus terrorismi kui nähtuse mõju vähendamine siiski võimalik, selleks aga oleks otstarbekas läheneda probleemile mitte ainult praktilisest päevapoliitilisest seisukohast ning eri riikide tasandil, vaid luua teaduslikul analüüsil põhinev uurimismetoodika, mis võiks aidata leida seni puuduvad vastused mitmele terrorismiga seotud küsimusele. Äärmiselt tähtis on kaasata terrorismi tõkestamisse kõik islami riigid ja teha märksa aktiivsemalt koostööd islami riike ühendavate rahvusvaheliste (riiklike ja mitteriiklike) organisatsioonidega, edendades kultuuridevahelist dialoogi ja teineteisemõistmist. Seega tuleb pöörata üha rohkem tähelepanu aktiivsele diplomaatialle, läbirääkimistele, majanduskoostööle ning –abile, saavutamaks inimeste mõistmist ja poolehoidu terrorismivastases tegevuses. Näiteks Lähis–Ida konfliktile lahenduse leidmine aitaks märkimisväärselt kaasa terrorismivastasele võitlusele, kuigi see ei ole ainuke konfliktne piirkond, kuhu peaks ulatuma rahvusvahelise üldsuse tähelepanu ja abi. Eesti peaks tulevastest julgeolekuriskidest ja kehtivast ohuanalüüsist lähtudes pöörama terrorismivastasele tegevusele senisest rohkem tähelepanu, ja seda kahel tasandil. Esiteks, teha tõhusat ennetustööd Eestis, vähendades sellega riigi haavatavust ning parandades samal ajal kriisireguleerimise mehhanisme. Teisest küljest tuleb teha senisest tihedamat rahvusvahelist koostööd ka kahepoolsete suhete tasandil, kasutades samal ajal kõiki mitmepoolse (regionaalse) koostöö võimalusi Läänemere Nõukogu, OSCE, Euroopa Liidu, NATO ja ÜRO raames. Eesti valikud rahvusvahelises terrorismivastases koostöös piirduvad tegelikkuses kahe võimalusega: olla marginaalne kõrvaltvaataja või aktiivne vastutusvõimeline osaleja. Marginaalsusega kaasneb nõrgenemine, mis muudab meid atraktiivsemaks sihtmärgiks rahvusvahelise terrorismivõrgustiku silmis ning võib tulevikus kaasa tuua praegu utoopiana tunduvaid negatiivseid stsenaariume.

Kasutatud kirjandus

Baker, M. (2003). Radio Free Europe.

– <http://www.rferl.org/nca/features/2003/01/24012003172118.asp>.

Brzezinski, Z. (2003). Where Do We Go from Here? – CSIS, Washington DC, 3.

September: http://www.dgap.org/english/tip/tip0303/brzezinski_p.htm.

Development Cooperation as an Instrument in the Prevention of Terrorism (2003). Research report. Ed Timo Kivimäki. The Royal Danish MFA, Nordic Institute of Asian Studies. Copenhagen, July.

Hoffmann, B. (1998). Inside Terrorism. London: Victor Gollancz.

Holms, J. P., Burke, T. (2002). Terrorism: tänapäeva suurim oht vabadusele. [Tallinn]: Ersen.

Ignatenko, A. A. (2000). Ot Filipin do Kosovo: Islamism kak globalnõi destabilishirujushi faktor.

– Nesavisimaja gaseta, 12 oktjabr.

Jansen, J. J. G. (1986). The Neglected Duty: the Creed of Sadat's Assassins and Islamic Resurgence in the Middle East. New York: Macmillan.

Jenkins, B. M. (2003). International Terrorism: the Other World War. – C. W. Kegley Jr. The New Global Terrorism. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Juergensmeyer, M. (2000). Terror in the Mind of God: the Global Rise of Religious Violence.

Berkeley: University of California Press.

Kagan, R. (2003). Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order. New York: Alfred A. Knopf.

Karsson, I. (2003). Våld som sakrament och gudomlig plikt. – Svenska Dagbladet, den 25:e september.

Laqueur, W. (2003). Postmodern Terrorism. – C. W. Kegley, Jr. The New Global Terrorism. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Lewis, B. (2003). The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror. Random House.

Lewis, B. (2003). What Went Wrong? The Clash between Islam and Modernity in the Middle East. New York: Harper Collins Publishers.

Muwakkil, S. (2003). The Devil and Daniel Pipes. – These Times, 15. September.

Olshanski, D. V. (2002). Psihologia terrorisma. Sankt-Peterburg: Piter.

Pape, A. R. (2003). The Strategic Logic of Suicide Terrorism. – American Political Science Review, Vol 97, No 3, August.

Rapoport, D. (1984). Fear and Trembling: Terror in Three Religious Traditions. – American Political Science Review, Vol 78, No 3 (September), pp 658–677.

Sederberg, C. P. (1989). Terrorist Myths. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

The Al Qaeda manual. – <http://www.usdoj.gov/ag/trainingmanual.htm>.

The Charter of Allah: the Platform of the Islamic Resistance Movement (Hamas).

– <http://www.fas.org/irp/world/para/docs/880818..htm>.

Tiido, H. (2003). Head kavatsused ja umbusu lained. – Eesti Päevaleht, 28.

oktoober: <http://www.epl.ee/artikkel.php?ID=248826>.

White, J. R. (2002). Terrorism: An Introduction, 2002 Update. Grand Valley State University.

Wilkinson, P. (2003). Why Modern Terrorism? Differentiating Types and Distinguishing Ideological Motivations. – C. W. Kegley Jr. The New Global Terrorism. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Worth, R. (2001). The Deep Intellectual Roots of Islamic Terror. – New York Times, 13. October.

Ühtegi, R. (2002). Asümmeetriline hädaoht reformib oluliselt kogu maailma militaarmõtlemist.

– Postimees, 10. september.